

כוח-העבודה היהודי כגורם במדיניות ההשמדה הנאצית

רדיפות יהודים בקנה-מידה גדול ידועות לנו בהיסטוריה מזה אלפיים שנה ואף למעלה מזה. בעבר הלא-רחוק היו רוב בני-אדם סבורים כי האנטישמיות הגנה שרד של תקופה בארבעאות אשר עשוי להיעלם עד מהרה ככל שתתקדם הציביליזאציה. הממשלה הנאצית שהגיעה לשלטון בגרמניה בשנות ה-30 של המאה הכריזה על האנטישמיות כעל אבן-פינה של מדיניותה, אך האנושות סירבה להאמין למראה עיניה ופטרה את מעשי הנאצים כחלום רע, כ"משנה", סטיה אנאכרוניסטית מדרך הקידמה שעד מהרה תתוקן. רוב יהודי גרמניה וכן משקיפים יהודים מארצות-הברית האמינו כי התפרצויות הנאצים מקורן ב"פוזיות", אשר תרוסן תוך זמן קצר תחת עול ה"אחריות". היו בין היעדים קבוצות של אנשים אחראיים, שאפילו קיבלו בברכה את כניסתו של היטלר לממשלה ב-1933, בתאמינם שחובותיו כראש-ממשלה ירסנו את דיכוריו הכלתי-אחראים ואת תפישותיו.

רק מעטים מבין המשקיפים ניסו לעמוד על טיבו של הפאשיזם ולהבין כיצד הוא משתמש באנטישמיות. בשנות ה-30 ראו אור ספרים כגון "פאשיזם ועולם העסקים הגדולים" מאת גרין ו"הקץ להולמז אקונומיקוס" מאת דרוקר. שני סופרים אלה לא קראו להתפתחות החדשה, נסיגה שאין לה הסבר, אלא ניתחו את הכוחות החדשים שהחלו לפעול בחברה והולידו את הפאשיזם. הם קבעו שכוחות חוקים הטבועים בחברה המודרנית הם שגרמו לשינויי הכיוון והם ניסו להוכיח שאם לא ישתלטו על כוחות אלה עלולים הם לגרום להפצת הרודנות הפאשיסטית ולהגברתה. גביאי השחורות הללו התקרבו מאוד לראיה נכונה של הבארכאיות הנאצית ושל היקפה. אך גם בניתוחיהם החודרים ביותר הם לא ידעו לחוות מראש עד היכן תגיע פריקת צלם האדם. אפילו הפסימנים ביותר בין המשקיפים לא ראו מראש רצח שיטתי של שישה מיליון יהודים ושל מיליוני בני-אדם אחרים. רוב החוקרים הגיעו כי היהודים דרושים לנאצים כשעיר לעזאזל ושלפיכך אפילו גירושיהם של כל האוכלוסיה היהודית מגרמניה איננו מתקבל על הדעת.

השנאה מחושבת, שבשבילה הומצא המונח "רצח-עם" (Genocide), הגה בכחינת "חדש תחת השמש". הוא דבר שלא קרה ליהודים באלפיים שנות רדיפות ושהאנושות לא ידעה כמותו ב-5000 שנות ההיסטוריה הידועה לנו.

למרות ממדיו העצומים של האסון (ואולי בגללם) נעשו רק נסיונות מעטים לחקור את הגורמים ואת הכוחות שהולידו את השואה. ישנו חומר רב מאוד, רשימות של אנשים לא-ספור, המספרים על קורותיהם במחנות ובגיטאות.¹ בשנים האחרונות הצטברה ספרות רבת-ממדים שמחבריה חוזרים ומתארים כיצד בוצעה ההשמדה,

היכן ומתי עוצבה המדיניות והוצאה אל הפועל. דוגמה בולטת ביותר של עבודות מחקר אלו הוא ספרו של ראול הילברג, "השמדתה של יהדות אירופה" (שיקאגו 1961).

בדברי ימי השואה תופשים מחקרים כאלה מקום נכבד, אולם אין הם דנים ישירות בשאלה: מה היו מניעיה של התוכנית הנאצית ומדוע הוחלט על התחילתה? וזוהי אולי החשובה שבבעיות — ולרוב התעלמו ממנה.

הנסיגות המעטות להסביר את תופעת רצח־העם שנעשו בעבר שייכים לעולם ההסברים הפסכודיפסיכולוגיים — אם מותר לכנותם כך. הם מחפשים את שורשי ההתנהגות הבהמית בפראות הפרט, בייחוד באופיים של קומץ מנהיגי הנאצים, ותרבה פעמים מתייחסים למה שנקרא, "תאופי הלאומי הגרמני" כרקע לרשע.

ללא יוצא מהכלל בונים החוקרים על הנחת כאילו מדיניות ההשמדה היתה אי־ראציונאלית ונוגדת את האינטרס האמיתי של המאמץ המלחמתי הגרמני. וכך כתב לא מזמן איסקאר האנדליך: "היטלר יכול היה לפעול ככל ששעלה על דעתו — ללא מצרים; ומתוך מניעים שהיו אי־ראציונאליים לחלוטין, וניגדים את אינטרס המדינה ואף עליו ביותר, הוא גמר אימרו לחסל את היהודים".¹ בדומה לכך התבטאה גם חנת ארנדט על מדיניות ההשמדה: "כפי שחזרו והעירו מומחים לענייני צבא ואף פקידים נאציים, השפיעה הפעולה לרעה על מצב המלחמה במזרח".²

דעות כאלו נפוצות מאוד ויש צורך בהערכה מחדש, ביקורתית ומרחיקת־לכת. במאמר זה ברצוננו להוכיח שמדיניות ההשמדה לא היתה אי־ראציונאלית, לא נגדה את האינטרס של גרמניה ואף לא בוצעה ללא התחשבות בצרכים צבאיים וכלכליים. אדרבה, זה היה חלק מתוכנית מחושבת היטב ולטווח ארוך שכוונתה היתה לקצץ בעודפי האוכלוסייה שנוצרו עקב מדיניותה של גרמניה באירופה הכבושה; ותוכנית זו, שתוכננה לטווח ארוך, בוצעה בצורה כזאת שחסרת את המאמץ המלחמתי הגרמני לטווח קצר. מאחר שהגורמים שהולידו מדיניות זו קיימים בכל המדינות המתועשות המודרניות, מגלה לנו השואה סדק רציני במבנה החברה שלנו ואיום מתמיד על האנושות כולה. כמקור עיקרי לחומר המוגש כאן שימשו שני אוספי תעודות, שפורסמו בעקבות משפטיהם של פושעי המלחמה הגדולים בנירנברג.

על אף היותם בטוחים בנצחונם ניסו הנאצים לחסות את המיבצע המבעית שהחלו בו. הם השתמשו בלשון סגיר־נחור ודיברו על "פתרון סופי לשאלת היהודים" ולא הזכירו במפורש את מהות־המוות ואת תא־הגזים. עליכן אין בידינו פרומטקולים ממש של אותם הדיונים שקדמו להחלטה על מדיניות ההשמדה. הכיורורים שבהם דנו על המיבצע אינם שופכים אור על המניעים שמאחורי ההחלטה ולא נותר לנו אלא לעיין היטב במדיניות המשטר כפי שהוצאה אל הפועל ולנסות לשחזר מכך את המטרות והמניעים.

כשאנו באים לבדוק את מכלול מעשיהם של הגרמנים בימי המלחמה מזדקרת לעינינו מדיניות ברורה: להפוך את פולין ובסופו־של־דבר את אירופה כולה — מחוץ לגרמניה עצמה — למין פריפריה, גרורה חקלאית, תלויה במרכז הממועש — גרמניה. פריץ טיטן מספר בוכרונותיו שבחדש מאי 1939 התקיים דיון בוועד

כוח העבודה היהודי במדיניות ההשמדה

המפקח של הבאנק הממלכתי הגרמני ורס דובר על הצורך ב„גרמניזאציה“ של רוסיה עד הרי אוראל.⁴ מדיניות הכיבוש הגרמנית כפי שכוזעת בפולין מדגימה מה פירושה של „גרמניזאציה“ זו.

ב־3 באוקטובר 1939, חודש אחרי התחלת המלחמה, תיאר האנס פראנק, שנתמנה זה עתה להיות מושלה של פולין, את תפקידו כלהלן:

תאדמיניסטרציה של פולין יכולה להתנהל רק בצורה של ניצול ללא כל התחשבות; כל מה שיכול לשמש את המשק המלחמתי הגרמני יוצא משם: אספקה, ומרייגלס, מכונות וציוד תעשייתי; כל הפרעלים יועמדו לרשות התעשייה הגרמנית. במשק הפולני לא נשאר אלא את המינימום ההכרחי לקיומה הפיזי של האוכלוסיה. יש לסגור את כל מוסדות החינוך, בייחוד את בתי הספר הטכניים, התיכוניים והגבוהים, כדי לטנוע את צמיחתה של שכבת משכילים פולנית חדשה. עם פולין נהג כעם מושבת. הפולנים יהיו עבדי האימפריה הגרמנית הצולמית הברזלית. אם תיהרס התעשייה הפולנית יהיה שיקוסה אחרי המלחמה קשה ביותר אם לא בלתי אפשרי ואז תורד פולין למקום העולם אותה כארץ חקלאית התלויה בגרמניה ותיבא ממנה תוצרת תעשייתית.⁵

בפקודה שפורסמה על־ידי הם, כממלא־מקום הפיהרר, ב־20 בנובמבר 1939

נאמר:

„וארשה לא תשוקם ואין זה בכוונתו של הפיהרר לשקם או לבנות מחדש איזשהו מפעל תעשייתי בתחום הגנראל־גוברנאמנט“.⁶

מכאן מתברר לנו היקפה של בעיית האוכלוסין שהתעוררה עקב מדיניות ה„גרמניזאציה“ הזו של המשק הגרמני. המדינות הכבושות ישועבדו לאינטרס העליון של המשק הגרמני, תעשייתיהן יצטמצמו ומיליוני בני־אדם ייכרתו מטה לחמם.

במזרח אירופה היתה בעיית עודפי האוכלוסיה חריפה אפילו לפני המלחמה. יעקב לשיצ'נסקי העריך את מספרם של האיכרים ה„מיותרים“ ושל אצילים מרוששים עוד לפני פרוץ המלחמה ב־8,000,000.⁷ המשבר הוחרף עקב תהום שחוללו הנאצים במשק הפולני על־ידי סיפוחם של שטחים ניכרים לגרמניה, שמהם הוחלט לסלק את כל הפולנים והיהודים.

הגרמנים צפו מראש את הבעיות המוכרחות להתעורר בעקבות מדיניותם. בתעודה סודית, הנושאת עליה את התאריך ינואר 1940, מגישה האקדמיה הגרמנית למשפטים ניתוח יסודי של תוצאות המדיניות הנקוטה והצעות לפתרונות אפשריים. כסדרה זה הוכן, צמד בראש האקדמיה למשפטים אותו האנס פראנק,⁸ שנתמנה למושל כללי של פולין.

באוסף התעודות אנו מוצאים תמצית של הדו"ח ובה נאמר:

„שיקולים בקיצור של הנחות יסוד למערכת חוקית־פוליטית של

העמים:

א. התיישבות מחדש (ע"ע 5-8):

אם יתבצעו פעולות יקרות — ולטווח ארוך — להגברת הייצור החקלאי, יוכל הגנרל-גוברנאמנט לקלוט לא יותר מ-1.5 מיליון מתיישבים חדשים; כי כבר כיום שוררת בו צפיפות יתרה. אם ייקלטו שם בעתיד עוד 1.6 מיליון מתיישבים נגיע למספר של 133 תושבים לקמ"ר, כמו במיסקה הרייך משנת 1925, ובשל עודפי האוכלוסיה הכפרית הקיימים כבר עתה ומשום היעדרה של תעשייה יהיה פירושו של דבר עודף אוכלוסיה בשיעור של 100%.

הדו"ח מוסיף ומדגיש שאפילו יירשבו אותם 1.6 מיליון מחדש ו, צפיפות האוכלוסיה תהיה כפולה עדיין יישארו 6-7 מיליון פרלנים שלא יהיה להם לאן ללכת. הדו"ח מצביע על היקף הבעיה ומגיע לידי מסקנה ש, להתיישבותם מחדש של מיליונים כה רבים אפשר לגשת רק אחרי הנצחון ובהקשר לאירגון מחדש כולל של ענייני המזרח שבעקבותיו ייווצר מקום לפרלנים המיותרים, יהיה זה בסיביר או באזורי-הספר — לאחר שיצו מורחה למשל את אנשי רוסיה הלבנה. יישוב מחדש של כמה מיליוני יהודים — אולי במאדאגאסקאר — עשוי אף הוא לפנות מקום."

כאמצעי מידי מציע הדו"ח תוכנית של עבודת פרך, אשר תעצור את תהליך הריבוי הטבעי הביוולוגי של הילידים. הדו"ח מסתיים בהערה ש, יש לשמור בסוד דו"חות דומים בעלי אופי מזיק, פן יודפסו איפעם באחד, הספרים הלבנים המודפסים בפאריס או בארצות-הברית."

דו"ח זה מוכיח שהגרמנים היטיבו להבין את בעיית האוכלוסיה העודפת והם היו מודעים לקשיים הבלתי-נמנעים שתוכנית האירגון הכלכלי החדש תעורר בהכרח. מאחר שבדו"ח מזכירות אלטרנאטיבות, עלינו להסיק שבמועד זה טרם התגבשה מדיניות ההשמדה. מיסמכים אחרים אינם ממשאירים ספק בכך שפתרון, בוח" זה נשקל, אולם הוא לא הופעל אז ופעולות ההשמדה השיטתיות תחלו רק כשנתיים אחרי הפלישה לפולין.

דרכי הביצוע של המדיניות הגרמנית ב-1939 מוסברים במפורש בתזכיר שנשלח לראשי כל יחידות משטרת הבטחון בשעת הפלישה:

„אשר לאוכלוסיה היהודית בשטחי הכיבוש, אני מזכיר את הפגישת ההתקיימה בברלין היום וחוזר ומדגיש שפעולות משולבות מתוכננות (כלומר המטרה הסופית) הייבות לחיסול בסוד. יש להבחין בין: (1) המטרה הסופית, אשר תדרוש תקופת זמן ממושכת; ו-(2) קטעי פעולה המקרבים אותנו להשגת המטרה הסופית ויכל אחד מהם יבוצע תוך זמן קצר. הפעולות המתוכננות דורשות הכנה מדוקדקת, הן מבחינה טכנית, הן מבחינת המשק, הנאי מוקדם להשגת המטרה הסופית הוא ריכוזם של היהודים מהאזורים הכפריים בערים הגדולות."

בין אם, המטרה הסופית המוזכרת כאן היתה השמדה או רק, התיישבות מחדש, מכל מקום מפורטות במיסמך תוכניות לטווח קצר שיש להן עדיפות מעל ל,מטרה הסופית."

כוח העבודה היהודי במדיניות ההשמדה

בתקופה זו נמנעו הנאצים — בדרך-כלל — מרצח יהודים. הם אף הראו „מידה של הבנה“ לצורכיהם. „אין סה להעיר על כך אם היהודים העוזבים את מקומותיהם יקחו אתם את המטלטלים שלהם. ליהודים, אשר יסרבו למלא את הפקודה לעבור העירה, תינתן שחזות נוספת, קצרה“.¹² ובהמשך מגלה הפקודה את הנימוק שמאחורי התחשבות זו: „בביצועה של תוכנית זו יש לשים לב שלא ייגרם נזק לבטחון הכלכלי באיוור הכיבוש. ביחוד יש להתחשב בצורכי הצבא. אי-אפשר יהיה, למשל, להימנע מלהשאיר במקומם כמה יהודים העוסקים במסחר ושנוכחותם הכרחית להבטחת האספקה לחיילים“.¹³

בהמשך התזכיר מפורטות ההוראות למפקדים כיצד לרשום את רכוש היהודים, לערוך מיפקד של פועלים יהודים ולבצע את ריכוזם של היהודים בכמה ערים גדולות. בכל מקרה נקבעת המדיניות על-ידי שיקולי הבטחון הכלכלי ו„מניעת הפסדים“.

מספטמבר 1939 ועד חודש יוני 1941 חייב האינטרס של המשק הגרמני להשאיר את היהודים בחיים, על אף מעמדם כאוכלוסית עודפת שבסופו של דבר תהיה בלתי-נסבלת. קודם כל נודע להם ערך כבני-ערוכת, שתמורת שיחרורם אפשר יהיה, אולי, לטחוט כופר או ויהורים. יתירה מזו: הם היוו מלאי של כוח עבודה ואפשר היה להשתמש בהם כעבדים למאמץ המלחמתי.

בשלב זה היה השימוש ביהודים כעובדי-כפיה שיקול ראשון במעלה שקבע את מדיניות הגרמנים כלפיהם. ביזמנו רשם המושל הכללי של פולין, האנס פראנק, בדלקמן:

דחופה ביותר היא הנהגת עבודת-הכפיה ליהודים. במידת האפשר יש להוציא את היהודים מהערים ולהעבירם בכבישים. נשאר לברר את שאלות המפתח של שיכון ואוכל.¹⁴ (יומנים, כרך 25.10.1939—15)

ב-26 באוקטובר פירסם פראנק פקודה, לפיה היו כל היהודים חייבים להירשם לעבודת-כפיה:

לגבי יהודים הגרים בתחום הגנרל-גוברנאמנט תופעל חובת עבודת-הכפיה מיד ולשם כך יש לרכזם בקבוצות של עבודת-סרך.¹⁵

רשימת ביזמן מ-2 בדצמבר על תקשיים שנערכו בפני תגרמנים בדרכם לנצל עבודת-כפיה זו — וגם נסיונות להתגבר על קשיים אלה:

אי-אפשר היה לפתור את בעיית עבודת-הכפיה ליהודים בצורה משביעה רצון מהיום למחר. תנאי מוקדם לכך היתה כרססת מקיפה של כל היהודים מגיל 14 עד 50. בכרטיסים אלה צריך היה לרשום במה עסקו יהודים אלה עד עתה, מפני שבאזורים אלה היו בין היהודים בעלי-מקצוע מיומנים רבים וחבל יהיה לא לנצלם כראוי. לשם כך דרוש תיכנון מקיף. לעת-עתה הצטרבנו לאסוף את היהודים בפלוגות ולהעסיקם בהתאם לצרכים הדחופים ביותר. תפקידו של הממונה על המהוו הוא לקבוע מה הם צרכים אלה.¹⁶

ב־12 בפברואר 1940 התקיימה בברלין פגישה בנושא „שאלות הנוגעות למזרח“ ובין הנקודות שנדונו היתה שאלת פינוי היהודים ועבודת־הפרך. יושב־ראש גרינג ובין הנוכחים נמנו ה. ק. וינקלר, פקיד האי. ג. פארבן וראש משרד הנאמנות הראשי.¹⁷ כפתיחתו הסביר גרינג:

מטרתן של כל הפעולות שיאתחו בתן במזרח חייבת להיות תיווקו של כוח הלחימה של הרייך.¹⁸

בתאם לכך נאמר בדו"חות מושלי המחוזות כי „היהודים מועסקים בבניית כבישים ושיחיו דרושים למטרה זו עוד זמן־מה“. מושל אחד המחוזות, שממנו צריך היה לסלק את היהודים, מסר שאומנם פונו 87,000 איש, אך „ביניהם לא היו פועלים, פרט לחשודים מבחינת פוליטית. פועלים חקלאים לא גורשו.“¹⁹ על־מנת לטפל בבעיות ה„התיישבות מחדש“ בצורה מסודרת נקבע שאיזור לובלין יהיה שמור ליהודים מגורשים.

מדו"חות שהסתגנו מנרמניה בימים ההם מסתבר כי הגרמנים החלו להעביר יהודים לשמורת לובלין עוד בנובמבר 1939.²⁰ ליהודים שהובאו למקום על־מנת להתחיל בעבודות התיישבות נאמר שעליהם להביא אתם כלי־עבודה רבים ככל האפשר. „המגורשים חוייבו לעבוד בבניית כבישים, בייבוש ביצות ובשיקומם של ספרים שניזוקו. חובת העבודה חלת על גברים עד גיל 70 ועל נשים עד גיל 55.“

על ריכוז היהודים באיזור לובלין נוספה בתחילת 1940 הקמת הגיטאות בערים הגדולות, שם אפשר היה לרכז המוני יהודים נוספים. כבר באפריל 1940 נקרא האיזור המיועד לשמש כניטו בשם „איזור גנוע וסגור“ והוא הוקף חומות.²¹ באוקטובר 1940 פורסם הצו שהגדיר את תחומי הגיטו וחייב את כל יהודי וארשה להתרכז בתוכו.²²

הקמתם של הגיטאות והצורה שבה בוצע הדבר עורו לגרמנים לשדוד את רכוש היהודים, לארגנם לעבודת־כפייה, להשתלט על חלוקת המזון ולצמצם את אפשרויות התגודותם. כל אלה תאמו את מטרתם של הגרמנים שלא השתנתה: לאחוז בכל האמצעים העשויים לחזק את השליטה של מדינתם; ומעל לכל: ריכוזם בגיטאות העמיד את היהודים במצב שבו נחז יהיה לטפל בהם כש„המטרה הסופית“ תחייב שינוי היחס.

בין ספטמבר 1939 ליוני 1941 הוזכרה פעמים רבות אפשרות השמדתם של היהודים.²³ אולם תוכנית כזו טרם הופעלה ועדיין נשקלו הצעות אחרות. עוד ב־28.3.41 דיבר האנטישמי המפורסם, רודנברג, על פתרון בעיית היהודים „כשאתרון היהודים יעזוב את יבשת אירופה“.²⁴

מתי, איפוא, החלה ההשמדה?

השמדת יהודים המונית החלה ב־20 ביוני 1941, ולא דווקא אצל יהודי פולין, אלא עם אלה של ברית־המועצות. לא במחנות־הריכוז, אלא בכל עיר ובכל כפר ברוסיה ובליטא, שם נתלוותה התקדמותם של צבאות הגרמנים בהרג של מיליוני יהודים. הרי תיאור כיצד הופעלה תוכנית ההשמדה:

ביוני 1941 נתמנית אני (אוסו אלגדורף) על-ידי הימלר לעמוד בראשה של אחת מפלוגות הפעולה המיוחדות („איינזאצגרופן“), שהוקמו אז, והוטל עליהן להתלוות אל הצבא הגרמני שנלחם ברוסיה. עמדתי בראש פלוגת הפעולה המיוחדת D... הימלר ציין כי חלק חשוב מתפקידנו יהיה להשמיד יהודים – נשים, גברים וילדים – וקומוניסטים פעילים. קיבלתי הודעה על הפלישה המתוכננת לרוסיה כ־4 שבועות לפני המועד שנקבע... עם הפלישה עמדתי בראש פלוגת הפעולה המיוחדת D, בחזית הדרומית... ובמשך השנה חיסלנו כ־90,000 גברים, נשים וטף. רוב המתוסלים היו יהודים... היחידה שנבחרה למשימת [כלומר, ביצוע תוכנית ההשמדה] הייתה נכנסת לכפר או לעיירה והיתה מצויה על ראשי הקהילה היהודית לאסוף את כל היהודים למסרת יישובם מחדש. הם נדרשו למסור למפקדי היחידה את הפצירה הערך שלהם וסמוך להוצאתם להורג אף לפשוט את בגדיהם העליונים.²⁴

דו"ח מן ה„איינזאצגרופה A בחזית הצפון מראה כי השמדת היהודים החלה „על-פי הפקודה ביום 23 ביוני 1941, ביום השני להתחלת פעולות תאיבת במורת... כוחות אנטישמיים מקומיים נקראו להתחיל בפעולה נגד היהודים בתוך שעות אחרי הכיבוש, אם כי בקריאה זו נתגלו קשיים... רצוי היה שמשטרת הבטחון לא תראה את פניה מיד, מחשש שהאמצעים החמורים מאוד יעוררו התנגדות אפילו אצל גרמנים. חשוב היה להראות לעולם כי האוכלוסיה המקומית עצמה תחלה בפעולה כתגובה ספונטאנית.“²⁵

תעודה זו מגלה כי מדיניות ההשמדה לא נבעה מאנטישמיות גרמנית סתם; זו לא היתה גם „תגובה טבעית“ של האוכלוסיה הליטאית או הלאטבית. היתה זו מדיניות מתווכת שהונהגה על-ידי הנאצים שביקשו בכך להשיג את מטרותיהם שנקבעו מומן. מה שונה היתה המדיניות שנקטה ברוסיה ממה שנעשה אחרי הפלישה לפולין: אין כאן לא הרשמה לעבודה, לא ריכוז, לא אירגון קהילתי, אלא רצח מיד, במקום.

כיצד להסביר את ההבדל? במה השתנו התנאים, כך שב־1941 נראתה רצויה השמדה מידית, בעוד ששנתיים קודם הדגש היה על רישום של כוח עבודה?

את התשובה לשאלה זו אנו מוצאים בתעודות של הגרמנים ובפעולותיהם בהמשך הזמן. מתן התברר: (א) עם הפלישה לרוסיה שינתה המלחמה את אופיה; הגרמנים הסתלקו סופית מרעיון הפשרות והמשא־ומתן. (ב) עם כיבושם של שטחים נרחבים ברוסיה עמדו לרשות הגרמנים בני־אדם במיספר בלתי־מוגבל, יותר מתאימים ואף יותר נוחים לעבודה־פרך מהיהודים ושוב לא היה צורך לשמור על אלה כעל כוח עבודה. (ג) תוכנית הגרמניזציה של רוסיה התריפה את בעיית עודפי האוכלוסין ואת הצורך להקטין עודשים אלה על־מנת לפנות מקום לתושבים שהוחלט לגרשם מתשטחים שבמערב. לאור שינוי תנאים בעקבות הפלישה לרוסיה חיה מעתה לגרמנים עניין בביצועה של מדיניות השמדה יסודית ויעילה.

הגרמנים ציפו לנצחון מהיר והבינו שאפילו הם יתקשו לבצע השמדה המונית בימי שלום. על־כן ביקשו להרוג ככל האפשר יותר בני־אדם תוך זמן קצר. באביב 1942 הכריז אדולף אייכמן: „לנו הנצחון וקרוב קץ המלחמה. עלינו למת, כי וזו

לנו ההודמנות האחרונה לשחרר את אירופה מהיהודים. אחרי המלחמה שוב לא נוכל להפעיל שיטות כאלו.²⁶

כבר הידיריך נתן הוראה להוציא להורג שבויי מלחמה יהודים בחזית המזרח.²⁷ ב־31 ביולי 1941 כתב לו גרינג:

להשלמת המשימה שהוטלה עליך ב־24.1.39 — המדובר בהוצאה לפועל של הגירה ופינוי, ובפתרון רצוי ביותר לשאלת היהודית — הנני מטיל עליך עתה לעשות את כל ההכנות הדרושות מבחינה אירגונית ופינאנסית על־מנת להגיע לפתרון מלא של השאלה היהודית.²⁸

בפולין כבר רכזו היהודים בערים וביוצא מהיר ויעיל של המשימה חייב את השימוש באמצעים שונים מאלה שהשתמשו בהם ברוסיה. מפקדו של מחנה אושוויץ סחודש מאי 1940 ועד דצמבר 1943 היה אחד בשם הס. לפני בית־המשפט הצבאי הבינלאומי העיד אדם זה כי בקיץ 1941 הודיע לו הימלר כי תשמידת היהודים צריכה להתחיל באושוויץ.²⁹ הם סיפר כיצד תוכנן את סדרי ההשמדה: „בנינו את תארי הגאזים לתפוסת של 2,000 איש בבת־אחת, וההשמדה ההמונית החלה בקיץ 1941.“³⁰ בנאום שנשא לפני חברי ממשלתו ב־16 בדצמבר 1941 סיכם האנס פראנק את עמדתה של הפקידות הגרמנית כלפי תשמידת היהודים. הוא ציין ש„ישנה ביקורת נגד רבים מהאמצעים הננקטים נגד היהודים“ והוא „מבקש“ את חבריו „להסכים אתי בנוסחה הבאה: אנו נרחם בראש וראשונה על הנרמנים — וחוז' מזה אף לא על אחד בעולם“. נראה שאפילו בתוך המנהיגות הגרמנית היתה עדיין התנגדות־מה למדיניות הנאצים והתקיימו דיונים בדבר אלטרנאטיבות להשמדה, כי פראנק שואל:

מה צריך לעשות עם היהודים? האם חושבים אתם שיישבו אותם באזורי המזרח, בכפרים? אין לנו מה לעשות אתם, לא באזורי המזרח ואף במחוז ה„רייכסקומיסאריאט“. רבותי, עלי לבקשכם להשתחרר מכל רגשי הרחמנות. עלינו להשמיד את היהודים על־מנת לשמור על מבנה הרייך בשלמותו.³¹

אין כאן סערת רוח ושגעון. זוהי קריאה ראציונאלית ומחושבת מתוך אינטרס עצמי. פראנק ודאי צדק. מבנה הרייך כפי שתוכנן על־ידי המנהיגות הגרמנית כולה — בעלי־התעשייה, הכת הצבאית, הפקידות הממשלתית לא פחות מהנאצים עצמם — כל אלה הפכו את ההשמדה לחכמה.

באותו נאום מציין פראנק כי „דיון רחב באותה הבעיה (כלומר השמדת היהודים) יתקיים בברלין בינואר 1942“. מאחר שלמעשה כבר הוחלט על ההשמדה, ברור היה כי הדיון יהיה מכוון רק להבהרת הפרטים הטכניים, כי לדברי פראנק:

אין אנו יכולים לירות ב־3,500,000 יהודים או להרעילם, אולם נוכל לאחזר באמצעים שיוכילו לחיסולם, וזאת בהתאם עם מיבצע הענק שפרטיו ייקבעו בדיונים על־ידי מוסדות הרייך.³²

ה„אמצעים“ שהונהגו הצטיינו ברובם באותה יעילות חסרת כל התחשבות ובאותה רדיפה אחרי אינטרס עצמי קר ומחושב שהיו אופייניים גם לצורת הטיפול

של הגרמנים עד עתה. אפילו בשיא מיכצע ההשמדה המשיכו להעסיק יהודים שהיו מסוגלים לבצע עבודה פיזית קשה. אפילו ה"איינזאצגרופן" במזרח "השאירו בחיים יהודים שגראו נדרשים מבחינת חמשק".²³

את השיגרה במחנה אושוויץ הידוע לשימצה מתאר מפקדו הם כלהלן:

את הקורבנות היינו בוחרים בצורה זו: שני רופאים מטעם ה"ס.ס. היו בודקים את משלוחי האסירים בהגיעם לאושוויץ. הם היו עוברים על-פני אחד הרופאים שקבע את החלטתו ב"במקום, בשעת המעבר. המסוגלים לעבודה נשלחו למחנה והאחרים למיתקני ההשמדה".²⁴

על-פי נהל זה הרשמדו, לפי אומדנו של הם, כ-70%—80% מכל אלה שנשלחו לאושוויץ כאסירים; השאר, שנבחרו לעבודת-פרך, הועסקו במפעלי התעשייה שבמחנה".²⁵

על-פי תזכיר של שר-המשפטים, תירש, מספטמבר 1942, "תושג מטרת הממשלה, כלומר פתרון בעיית המזרח, בצורה הנאותה ביותר, אם יסודות אנטי-סוציאליים שנידונו יימסרו לרייכספיהרר-ס.ס. (הימלר) על-סנת להעבירים עד מוות".²⁶

אפילו בתקופה זו של השמדה המונית מזורות בוצע הרצח ההמוני תוך תיאום עם בעיות כוח האדם, עם בעיות התובלה והייצור של הנאצים. מברק מ-16.12.42 ובו פקודה לגרש 45,000 יהודים, מתחשב בדם קר בשיקולים הבאים: (1) "בהתאם לנהל הגיס המוגבר של כוח אדם למחנות-הריכוז יעמדו לרשותנו לפחות 10,000—15,000 עובדים, לאחר שימויינו 45,000 היהודים הנגיעים לאושוויץ". (2) הגירוש יעזור "להפחית את עודפי האוכלוסיה (בנישו ביאליסטוק) מתחת ל-48,000". (3) מאחר ש"הרייכסבאהן (רכבת-הרייך) לא תוכל להעמיד לרשות הפעולה רכבות מיוחדות לצורכי הפינוי בתקופה שבין ה-15 בדצמבר 1942 וה-10 בינואר 1943, בשל ריבוי התחילים הנוסעים לחופשה, הרי שהמשלוחים יחלו ב-11 בינואר 1943".²⁷

שילוחם של היהודים מגרמניה עצמה החל רק בנובמבר 1942, כשפולנים, שניסלו ממקומותיהם על-ידי מתיישבים גרמנים, יכלו לתפוס את מקומם בעבודה. "היהודים, שיתפנו עם העסקתם של הפולנים, יישלחו מזרחה באותן הרכבות שהביאו את הפולנים. המדובר בראש וראשונה ביהודים העוסקים בעבודות פשוטות; כי אותם קל להחליף. שאר היהודים ה"מיומנים" כאילו יישארו במקומות העבודה שלהם עד שמחליפתם הפולנים יספיקו להתמחות בתהליכי העבודה. כך יצומצמו הפסדי הייצור עד למינימום".²⁸

הוכחה נוספת לתיכנון המדוקדק האופייני למדיניות הגרמנית אנו מוצאים בפרוטוקולים של דיוני הקאבינט שניהל הגנרל-גוברנאמנט. ב-24 באוגוסט מסר האנס פראנק לקאבינט על מצב המזון הקריטי השורר בגרמניה. השטחים הכבושים במזרח, אוקראינה וביילורוסיה טרם הספיקו לתרום תרומה ניכרת לחקלת בעיית המזון. "הנצחון, שלפי דבריו של אייכמן באכיר, היה בהישג יד, לא התגשם ולפנינו חורף של קרבות קשים. במצב זה יפגע הרעב בשטחי הכיבוש ובאוכלוסייתם בטרם

יסבול העם הגרמני. פירושו של דבר שהגנרל-גוברנאנט יתרום פ"6 ממה שתרום אשתקד ודרישה חדשה זו תתמלא אך ורק על חשבונה של האוכלוסיה הזרה. במידת האפשר נקיים את ההספקה לאלה העובדים למען גרמניה. עד עתה העריכו את האוכלוסיה היהודית ב"1.5 מיליון, אולם מיספר זה יצטמצם עד כדי 300,000, שעדיין עובדים למען גרמניה כבעלי-מלאכה וכו'. לאלה נקיים גם להבא את הקצבות המזון ליהודים, כולל תוספות מיוחדות שנמצאו הכרחיות כדי לשמור על מוסר העבודה. עניין שולי הוא שבכך אנו דגים למוות כ"1.2 מיליון יהודים".²¹ אם כן, דין מוות ל"1.2 מיליון יהודים הוא, אליבא דפראנק, תוצאה "שולית" של הצורך לקמץ במזון. על-פי התוכנית תינתן ל"300,000 היהודים, שעדיין עובדים למען הגרמנים, הקצבה (מזון) מיוחדת".

על אף הדאגה שלא לפגוע בצרכיה של גרמניה, רואה פראנק כי ייתכנו מקרים שבהם יגרום תצורך לקמץ במזון קשיים בתחום אחר של המאמץ המלחמתי, אולם מכך, לדבריו, אין מנוס. בפרשו את התוכנית הוא קובע:

דיון במיספרים או באמצעים יהיה מיותר לגמרי; כי דיון כזה עלול לעורר אשליה כאילו קיימות אפשרויות אחרות. עלי להדגיש שבמה מיגזרים במיוחד ירגישו בדבר היטב. בראש וראשונה המשטרה. המשק ירגיש בכך, ואני מניח שגם מערכת התובלה לא תצא נקייה.²²

לאור האינטרסים המנוגדים הללו אין זה ספתיע שפראנק מעיר על כך (בקטע ללא תאריך המצורף לתעודה הנ"ל):

כוח אדם בכמות בלתי-מבוטלת נלקח מאתנו בקהילות היהודיות הוותיקות והמנוסות שלנו. ברי שקשה לבצע את תוכניות העבודה, כשבאמצע ובשעת המלחמה מתקבלת פקודה להשמיד את היהודים כליל.²³

את הקטע הזה נוהגים לצטט תמיד בעלי תורת ה"פסיכוזיס", אלא שהוא קטע, ללא תאריך ובלתי-מזוהה, הלקוח מיומנו של פראנק. על-מנת להבין היטב מה הגיע אותו להעיר הערה זו היינו צריכים לדעת מתי נכתבה הערה זו? מדוע? למי היתה מכוונת? ובאיזה הקשר? בתנאים הקיימים לא נוכל להגיד אלא, שזהו הערה בודדת, העומדת בניגוד מוחלט למדיניות שעלית מעידים היומנים כמאה עדים. ייתכן ששני צרכים נוגדים של הגרמנים יצרו דילמה ופראנק חזה מראש שמילוי משימת הקימוץ במזון מוכרח ליצור לחץ על המשק, אולם מתקבל יותר על הדעת הוא, כפי שמעיד חלקו השני של הקטע, שפראנק השתמש בהשמדת היהודים ככתירוף להסביר בו את אי מילוי מיכסת הבניה שהיה אחראי לה.

בתוך שלל התעודות ישנן עוד כמה תלויות, שמרבים לצטטן, על נסות ביצוע ההשמדה שפגעה באינטרסים הכלכליים של גרמניה. ישנה הוראה מופנית אל "קומיסאר הרייך לשטחי המזרח" (רוסיה הכבושה, פרט לאוקראינה), ובה נאמר כי "בפתרון השאלה היהודית יש להתעלם עקרונית משיקולים כלכליים".²⁴

בבקשנו להסביר יוצאים מהכלל כאלה הבה נשים לב כי מעט ההערות שמצאנו מוגבלות לתקופה שבין יוני 1941 לדצמבר 1942 והן מתייחסות כרגיל למצב בשטחי

רוסיה הכבושים. היתה זו תקופה שבה שררה תחושת בטחון כי „הנצחון הוא שלנו וקץ המלחמה קרוב“⁴³ ועקב כך גברה הנטיה לחיפזון ולבזבזנות. היגריד הימלר עצמו נזכר בחלכי־הרוח של אותה התקופה ובאוקטובר 1943 הסביר כיצד קרו אז משגים כאלה:

אוכל לצייר לפניכם תמונה של שנת מלחמה ראשונה זו (נגד רוסיה) בכמה מלים... הצבא הרוסי נהדף לתוך כמה כיסים גדולים, הוא היה מדוכא ורבים נפלו בשבי. אז לא הערכנו את המון בני־אדם, כפי שאנו מעריכים אותו כיום, ככוח עבודה. עשרות ואף מאות אלפי שבויים מתו אז מרעב ומאפסית כוחות. אין להצטער על כך, אם לחשוב בסונחים של דורות, אולם פרינק הפסדנו לצערנו כוחות עבודה.⁴⁴

לפיכך מתרץ לנו הימלר את היוצאים מהכלל ומרגיע אותנו שהם אומנם עמדו בניגוד לצורכי המשק, אולם לאור המטרה הכללית, לטווח ארוך — הלא היא ה„גרמניזציה“ — „אין להצטער על כך“.

התמורה בסיכויי המלחמה שחלה בדצמבר 1942 גרמה שינוי בצורת הטיפול בכוח האדם בשטחים הכבושים. באותו הזמן כתב רוזנברג, השר לשטחי המזרח הכבושים:

מאחר שהמלחמה במזרח מתארכת מעל לצפוי, דעתם של המפקדים הצבאיים והאזרחיים היא שיש לשנות את המדיניות הגרמנית במזרח. מנות המזון המוקצבות לאוכלוסייה הרוסית הן כה זעומות שאינן מבטיחות אפילו את הקיום הפיזי. על הרוסים מרחפת סכנת הגוריעה ברעב. העמדה שנקטה בשעתו בידי גרמנים שאמרה כי ישנו עודף אוכלוסין במזרח ושהשמדתם תהיה אך לברכה, טעונה עתה שינוי; כי הצבא מתקיים הודות לעבודה המבוצעת בערי המזרח.⁴⁵

כשהופעלה מדיניות ההשמדה היה המיטשל הגרמני סבור שיש לרשותו מלאי בלתי־נדלה של כוח אדם, ושהשמדתם של יהודים וכני עמים אחרים בהתאם לצורכי תוכניותיהם לאירגון חדש של המשק האירופי לא תפגע במידה ניכרת בדרישות המאמץ המלחמתי שלהם. אחרי דצמבר 1942, כשנגזרו התקוות לנצחון מיד, שונתה מדיניות ההשמדה יותר ויותר בהתאם לצורך הגובר לשמור על כוח אדם. גם אחרי הזמן הזה אנו מוצאים מעשים קיצוניים מצדם של הדרגים הגמוכים יותר של יחידות ה־S.S., שביקשו להמשיך במעשי השוד שלהם. אולם משנגדו פעולות כאלה יותר ויותר את צורכי משרד העבודה, התרבו התלונות נגדם והם רוסנו בחריפות גדלה והולכת. „מאז הסתיו של 1942 פחת המיספר“⁴⁶ (הכוונה היא למיספר המושמדים). אחרי דצמבר 1942 הגיע גיוסם של המוני עובדי־הכפייה הזרים לעבודה בתחומה של גרמניה לשיאה.⁴⁷

בחדש מארס 1943 זכו השבויים לשיפור תנאיהם ובוטלה האפליה במנות המזון שניתנו לעובדי חוץ מארצות המזרח לבין האחרים. עדיין היו הנאצים סמוכים ובטוחים שמלאי עובדי־הכפייה בכוח העומד לרשותם הנו בלתי־מוגבל; ובכל זאת חייבה תחזית המלחמה הממושכת לנתוג ביתר התחשבות, כדי שאלה שעבדו למען

המאמץ המלחמתי הגרמני יישארו בחיים. ראינו שבאוקטובר 1943 דיבר הימלר על „המון בני-האדם, כפי שאנו מעריכים אותם כיום, כחומר-גלם, כח עבודה“ והוא „הצטער“ על אובדן כוח האדם כתוצאה ממדיניות הריגה של השנים 1941-1942.⁴⁹

מדיניות השמדת היהודים הוחרפה שוב במאוס 1944 כשהוחל בגירושם של יהודי הונגריה. במקרה זה צוינו הנסיבות באופן ברור. בפברואר 1944 אילצו הפצצות-האוויר מצד בעלות-הברית את הגרמנים להעביר תעשיות ודבר זה הצריך 100,000 פועלים.⁵⁰ בויזמן הורע המצב בחזית המזרח וקשה היה להשיג פועלים רוסים לעבודת-כפיה. התחליף הנוח ביותר נמצא ביהדות הונגריה והיטלר עצמו ציווה על הימלר לגייס לעבודה 100,000 מיהודי הונגריה.⁵¹

אז נפגשו בבודאפשט אייכמן והם ושוחחו על אחוז היהודים הבאים בחשבון לניצול בפועלים. „על יסוד המשלוחים שנתקבלו בארשוויץ קודם לכן ועל יסוד הודשם שקיבל מתוך ביקורים במרכזי איסוף היהודים העריך הם שלא יותר מ-20% ולכל היותר 25% של יהודי הונגריה אלה באים בחשבון לניצול כעובדים“.⁵²

475,000 יהודים הונגריים שולחו.⁵³ היטלר קיבל את ה-100,000 שדרש והשאיר אלה שלא התאימו לעבודה, הושמדו. מעניין לציון שעוד באפריל 1944 שקלו הגרמנים תעצת לחוס על יהודי הונגריה, „תמורת תשלום בצורת משאיות וחומר-גלם, אפילו כתנאי שאלה לא יופעלו נגד אנגליה או אמריקה“.⁵⁴

אין לדעת אם היתה זו הצעת רצינית, אולם עצם הרעיון מוכיח עד כמה היו מנהיגי גרמניה מוכנים לשחק עם תוכניותיהם לגבי היהודים. זוהי הוכחה נוספת נגד ההנחה כאילו המדיניות האנטישמית הנמצאת על-ידי מתי-מיספר פסיכופאטים ומטורפים שעסקו בהשמדת היהודים ללא הרף וללא התחשבות בגורמים אובייקטיביים.

בין אמצע ספטמבר לאוקטובר 1944, כשלא יכול היה להיות יותר ספק בתבוסתה של גרמניה במלחמה, ציווה הימלר על הפסקת ההשמדה:

בתוקף מידי! אני (הימלר) אוסר על כל השמדת יהודים נוספת ומצווה שאדרבה, חלשים וחולים יקבלו טיפול בבתי-חולים. אני מטיל עליכם (גנרלי ה-ס.ס. קאלטנברנר ופוזל) אחריות אישית במקרה ששקדוה זו לא תתמלא בקפדנות על-ידי הדרגים הנמוכים יותר.⁵⁵

יש מן האירוניה בכינונו זה של הימלר להתמקח ברגע האחרון על חיהם של שרידי היהודים שנותרו בחיים באמצעותם של מתווכים גייטראליים.⁵⁶

עד הסוף הודרכה המדיניות כלפי היהודים על-ידי שיקולים מעשיים. בכל הזמנים היתה האנטישמיות הגרמנית מכשיר בידי המנהיגות שביקשה להשיג הן את מטרתה לטווח קצר: נצחון במלחמה, הן את מטרתה לטווח ארוך: דילול האוכלוסיה בחלקי אירופה שהמכו למושבנות.

בכל הזמנים פעלה מדיניות רצח-העם „לטובת“ של הרייך-רכתי שעמדו להקים יתירת מזו: הקמתה של גרמניה חדשה זו ממש חייבה רצח-עם והשמדת היהודים היוותה רק שלב אחד בתוכנית שביקשה להקטין את אוכלוסייתה של מורח אירופה

ב־30 מיליון גפּש.²⁶ כשנחפס מחצת מיידאנק, נרצחו כבר רוב יהודי אירופה. אולם עדיין נמצא שם מלאי של גזז ציקלון B שיכול לתספיק להשמדתם של עוד ארבעה מיליון גפּש.

ברור איפוא כי המניע למדיניות רצח העם לא היה טירוף או מצב־רוח. שורשית הם בתחלטה של אומה אחת להתעשר ללא כל התחשבות ברגשות אנושיים. לא היטלר לבדו, לא רק הנאצים — גם אילי־התעשייה, הכת הצבאית, הפקידות הממשלתית, כל מנהיגותה של גרמניה — שאפה להשתלטות ולבזיה עד כדי כך שהיו מוכנים לנטוש ערכים אנושיים וכל קטגוריית תרבות. המדיניות הנוצרית הנאצית יצרה אקלים רגשי שבו נעשתה מדיניות ותשומה אפשרית ומתקבלת על הדעת, אולם את הסיבות למדיניות זו יש לחפש בהמדרגות ובתאונות של האומה ושל מנהיגיה, שמוכנים היו לאחוז בכל האמצעים על־מנת לבסס את שלטונם. כל אומה עלולה ליפול קורבן לתאונה מעין זו. כפי שכחבה חנה ארנדט באחת החצרות הפקחיות שלה:

בימינו גדלה האוכלוסיה כמעט בכל מקום ואירועים פוליטיים, חברתיים וכלכליים הופכים מדי פעם המוני בני־אדם למיותרים. בתקופה כזו יש במכשירים שהומצאו כדי לעשות בני־אדם למיותרים פיתוי לרעה: למה לא לנצל מכשירים אלה על־מנת להסיל אותם יצורים שכבר נעשו מיותרים?

הנאצים ידעו בדיוק מה שעשו בהקדם מפעלי השמדה אלה שתראו פתרון מהיר ביותר לבעייתם של המוני בני־אדם מיותרים. אין ספק שמעשה יעלה פתרון כזה על דעתם של מיליוני אנשים כל אימת שיחשבו כי לא ניתן להקל על מצוקה חברתית, פוליטית או כלכלית בצורה אנושית.²⁷

השואה לא צמחה ממצב שהוא מיוחד לגרמניה בלבד או מתוך טירוף־הדעת של היטלר. „היו לה שורשים עמוקים במגמות התפתחות של הציביליזציה האמורגנית ובמיוחד במבנה של הכלכלה המודרנית... כדי שיתגשמו חלומות הציביליזציה המערבית, חייבת האנושות להשתחרר מתפישה הרואה בבני־אדם, עודפים, או מיצרכים, או אמצעים. אחרת, יאיים גם עלינו הטירוור.“²⁸

הערות

1. Jacob Robinson & Philip Friedman, *Guide to Jewish History Under Nazi Impact*, New York, YIVO Institute for Jewish Research, 1900. בדבר־מבוא לקטלוג רב־עריך זה מעיר ד"ר סולו בארין על „הכמות העצומה של דיווחי עדויות...“ (ו) כמות גדולה הרבה יותר של מידע מסולק...“
2. Oscar Handlin, "Jewish Resistance to the Nazis", *Commentary*, Nov. 1962, p. 401.
3. Hannah Arendt, "Social Studies and the Concentration Camps", *Jewish Social Studies*, January 1960.

4. Fritz Thyssen, *I Paid Hitler*, New York, Farrar and Rinehart, Inc., 1942, p. 26.
5. **Nazi Conspiracy and Aggression. A Collection of Documentary Evidence and Guide Materials Prepared by the American and British Prosecuting Staffs for Presentation Before the International Military Tribunal at Nuremberg, Germany, vol. VI, p. 1025, documents EC344-16 & EC344-17, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1946 (N.C. : 1757).**
6. *Ibid.*, p. 1026, doc. EC411.
7. Jacob Lestchinsky, *Crisis, Catastrophe and Survival*, New York, Institute of Jewish Affairs of the World Jewish Congress, 1948, p. 20.
8. N.C., Vol. V, p. 390, doc. 2749-P.S.
9. N.C., vol. III, p. 473, doc. 661-P.S.
10. *Ibid.*
11. N.C., vol. VI, p. 97, doc. 3363-P.S.
12. *Ibid.*
13. *Ibid.*
14. N.C., vol. IV, p. 903, doc. 2233C-P.S.
15. N.C., vol. VI, p. 169, doc. 3440-P.S.
16. N.C., vol. IV, p. 884, doc. 2233A-P.S.
17. N.C., vol. VIII, p. 402, doc. EC-306
18. *Ibid.*
19. N.C., vol. V, p. 332, doc. 2613-P.S.
20. *Ibid.*
21. *Ibid.*
22. **Nazi Germany's War Against the Jews**, New York, American Jewish Conference, 1948. ראה גם במיוחד את חומותיו של היטלר, כפי שהן מתגלות מעדותו של לאוונס במו"ד בית-הדין העולמי הבינלאומי (להלן : N.G.W.A.J.) ; וכן בעדותו של פנקס מאקסוור 1940.
23. N.C., vol. V, p. 554, doc. 2689-P.S.
24. *Ibid.*, p. 341, doc. 2620-P.S.
25. N.C., vol. VII, p. 978, doc. L-180.
26. N.C., vol. V, p. 313, doc. 2605-P.S.
27. N.C., vol. III, p. 123, doc. 078-P.S.
28. *Ibid.*, p. 525, doc. 710-P.S.
29. Official Transcript International Military Tribunal, p. 7787.
30. N.C., vol. VI, p. 787, doc. 3868-P.S.
31. N.C., vol. IV, p. 891, doc. 2233D-P.S.
32. *Ibid.*
33. *Ibid.*, p. 944, doc. 2273-P.S.
34. N.C., vol. VI, p. 787, doc. 3868-P.S.
35. *Ibid.*
36. N.C., vol. III, p. 467, doc. 654-P.S.
37. N.C., vol. IV, p. 49, doc. 1472-P.S.
38. N.C., vol. VII, p. 816, doc. L-68.
39. N.C., vol. IV, p. 893, doc. 2233E-P.S.
40. *Ibid.*
41. *Ibid.*

כוח העבודה היהודי במדיניות ההשמדה

42. N.C., vol. VI, p. 402, doc. 3666-P.S.
43. N.C., vol. V, p. 313, doc. 2805-P.S.
44. N.C., vol. IV, p. 572, doc. 1919-P.S.
45. M. S. Shiloh, "A Social Study of Genocide", *Contemporary Issues*, Winter 1952, London, p. 128.
46. N.C., vol. V, p. 1104, doc. 3311-P.S.
47. N.C., vol. III, p. 60, doc. 017-P.S.
48. N.C., vol. IV, p. 572, doc. 1919-P.S.
49. *Ibid.*, p. 117, doc. 1584I-P.S.
50. N.C., vol. VIII, p. 146, doc. R-124.
51. *Ibid.*, p. 608, Affidavit C.
52. N.C., vol. V, p. 313, doc. 2805-P.S.
53. N.C., vol. VIII, pp. 614-615, Affidavit C.
54. N.C., vol. VI, p. 645, doc. 3762-P.S.
55. N.G.W.A.J., pp. 1-69.
56. עדותו של גוראל הי"ט. בן-סלנסקי בבית-הדין בנרנברג ב־7 בינואר 1946 :
„היטלר היכונן להפחית את אוכלוסיית העבדים ב־30 מיליון“.
57. Hannah Arendt, "The Concentration Camp", *Partisan Review*, July 1948, p. 762.
58. Leo Lowenthal, "Terrors' Atomization of Man", *Commentary*, January 1946.

(מאנגלית: גיאורג אליסברג)

IN THIS ISSUE

100th Anniversary of Janesh Kortchak's Birth

- Israel Gutman, who personally knew J.K. and witnessed the work he did in the Warsaw Ghetto, gives a character sketch of this great educator who remained faithful to his words to the end.
- Two of Janos Kortchak's letters to his friend in Kibbutz Ein-Harod, with him his stayed during his visit in Eretz-Israel, give us to understand his poetic and sensitive soul.
- Joseph Arnon, of Kibbutz Ein-Hamifratz, who did a great deal to have Kortchak's writings published, also abroad speaks of the nature of his letters.

Testimonials

- Reuben Ben-Shem, one of the survivors of the Warsaw Ghetto, kept a very detailed diary there giving many particulars about Jewish life during those years. We print here some parts of this diary.
- Joshua Büchler, a member of Kibbutz Lehavot Haviva, was among the children imprisoned at the camp of Buchenwald. He gives evidence on one of the "Blocks" there and on the children therein.
- Ze'ev Milikovsky, a member of Kibbutz Eilon, who served in the Red Army and later on was one of the many who spent the years in Soviet Camps and on the roads, has recorded what happened to him. Here we print part of his testimony covering the outbreak of the war between Germany and the U.S.S.R.

Articles

- Jehuda Tubin, of Kibbutz Beth Zera, tries to give a summary of Zionist ways from the beginning of the Aliya in the 1880es to our day, and the realisation of Zionism especially after the holocaust as well as on the attitude of contemporary Jewry to Zionism and to the State of Israel.
- Emil A. Fackenheim, of Toronto, Canada, one of the outstanding research workers on the holocaust, deals with our existence now, after Aushwitz.
- The well known American-Jewish historian Leon Dzik deals with the extermination policy of the Nazis and how far it was influenced by the fact that Jews were also manpower.